

U devetnaestom stoljeću postavljeno je pitanje autorstva Ef i odnosa ove poslanice prema ostalim spisima NZ. Komentare ovog razdoblja R. dijeli u povijesno—kritične (Baur, Holtzmann, von Soden i dr.), filološke (Meyer, Rückert, Eadie), teološke (Westcott, Feine i dr.), propovjedničko—pastoralne (Schleiermacher, Maurice i dr). Najveću buru izazvao je Baur koji je pod utjecajem Hegelova poimanja povijesti vidio u Ef potvrdu svoje teorije o stapanju dviju oprečnih partija prve Crkve („petrovci“ i „pavlovci“) u jednu. Autora Ef Baur je tužio da ne razumije Pavlov pojam vjere te da proklamira površno izvanjsko jedinstvo. Neki komentatori pod natuknicom „višeg jedinstva“ opisuju novog čovjeka koji živi u situaciji nadraštenog neprijateljstva između Židova i pogana, ali je zato viši od drugih, osobito od Židova. Von Soden vidi u jedinstvu o kojem govori Ef jedinstvo cijelog ljudskog roda. U SAD su pobornici ropstva marljivo navodili mjesta iz SP gdje se govori o robovima kao o normalnoj društvenoj pojavi ali su brižno izbjegavali Ef 2, a jednakost o kojoj govori 2,11—22 tumačili kao jednakost pred Bogom s time da su razlike među ljudima i dalje opravdane.

Najviše prostora posvećuje R. komentatorima dvadesetog stoljeća (str. 176—249). Dijeli ih na one koji tumače Ef 2 u svjetlu gnostičke pozadine (Schlier, K. L. Schmidt, Käsemann i dr), zatim na one koji Ef razumijevaju u svjetlu SZ i rabinske literature (Percy, Mussner, Schweizer, M. Barth i dr), nadalje one koji su primijenili Formgeschichte na Ef (Schille, Gnlika, Kirby i dr) te one koji gledaju u Ef sociološku dimenziju (Dix, Reicke, Zoellner, Dodd i dr). Neki događaji u svijetu i u kršćanskim zajednicama utjecali su na to da bibličari našeg stoljeća čitaju i tumače Ef s novim žarom. U te događaje spada najprije ekumensko gibanje i misijska djelatnost, zatim stav prema nacionalsocijalizmu u Njemačkoj i konačno stav prema Židovima u toku drugog svjetskog rata i nakon što su ponovo uspostavili svoju državu. R. s poštovanjem citira ekumenske izvode kardinala Willebrandsa te Deklaraciju Sabora o odnosu prema nekršćanskim religijama. Od njemačkih teologa u toku rata najviše prostora posvećuje Bonhoefferu koji je mučenik otpora fašizmu i koji uči da je Crkva zajednica (rasno) različitih, odazvanih Riječi. Posebni odsjek u ovom poglavlju posvećen je odnosima između bijelaca i crnaca u SAD (str. 235—246), jer su američki borci za stvarnu jednakopravnost crnaca u Crkvi u Ef vidjeli nauku da je Crkva zajednica vjernika koji imaju povjerenja jedni u druge unatoč barijeri rasa (str. 243).

U zaključku R. pokazuje kako su povijesni događaji utjecali na pristup poslanici Ef te se žali što su bijelci obično govorili o jedinstvu Crkve ignorirajući rasne razlike. Napominje da crnci odbacuju jedinstvo koje ne respektira njihov rasni identitet. Na bitnu narav Crkve spada da bude mjesto gdje se liječe podjele te tako postaje služiteljica takvog liječenja u svijetu. Jer Ef 2:11—22 ne ograničava svoju nauku samo na Crkvu“ (str. 255).

Raderova studija je vrijedan doprinos brojnoj literaturi o poslanici Ef koja današnje bibličare zanima sa stajališta kozmičke kristologije te jedinstva i raznolikosti Crkve. Iz njegove studije očito je da povijesni pokreti, na žalost i na sreću, utječu na razumijevanje Svetog pisma u kršćanskoj zajednici. Mi se danas čudimo što su neki teolozi iz razdoblja otaca, srednjeg vijeka i protureformacije tako nategnuto tumačili Ef bez ikakvog uvažavanja doslovnog smisla i povijesnog konteksta, a još smo više smučeni što su u naše dane neki komentatori pokušali naći u SP potvrdu za zlokovnu teoriju o povlaštenosti jedne rase i zapostavljenosti drugih. S druge strane, ponosni smo što je ekumensko gibanje i nastojanje oko izgradnje pravednijeg svijeta utjecalo i na bibličare da u Ef otkriju svu širinu kršćanske vizije svijeta.

Rader ponekad previše traži apliciranu egzegezu koja vodi računa o današnjim potrebama kršćana i svih ljudi. Međutim, svaka aplikacija treba biti temeljena na poruci doslovnog smisla svetog teksta koju možemo otkriti lingvističkom i povijesno—kulturnom analizom teksta. Što Bog govori nama danas po svojoj nadahnutoj riječi, možemo razabrati samo ako ozbiljno i smireno razaberemo što je njegova riječ značila prvim povijesnim slušaocima i čitaocima.

Mato ZOVKIĆ

N. HOHNJEC: "DAS LAMM — TO ARNION" IN DER OFFENBARUNG DES JOHANNES. EINE EXEGETISCH — THEOLOGISCHE UNTERSUCHUNG". Roma, Herder 1980 str. 175.

Autor je svećenik zagrebačke nadbiskupije, a knjiga je doktorska disertacija izrađena pod vodstvom talijanskog specijalista za Otk Uge Vannia i obranjena na teološkom fakultetu Papinskog sveučilišta Gregoriana u Rimu u jesen 1979. Ova studija obrađuje temu o Jaganjcu u Knjizi otkrivenja. Knjiga je podijeljena

ljena u tri nejednaka dijela: pregled dosadašnjeg istraživanja o ovoj temi (str. 11–33); analiza 28 mjesta u Otk gdje je naziv *arnion* primijenjen na proslavljenog Krista (34–149); teološka vrijednost teme o Jaganjcu u Otk (150–166). U prvom dijelu H. upozorava da je ova tema dosad bila istraživana usput i parcijalno, jer su je pojedini bibličari doticali u okviru svojih studija o drugim temama u Otk ili pak obrađivali samo pojedina mjesta o Jaganjcu. U ovom dijelu H. razvija opće značenje slike o Jaganjcu prema SZ (= žrtveni dar, bez mesijanskog prizvuka), u židovskoj apokaliptici (= ratni vođa Izraela) i u Ivanovu evanđelju, gdje riječ „jaganjac“ dolazi dvaput ali je izraz drukčiji (*ho amnos*).

Izraz *arnion* pojavljuje se u Otk 5 prvi put.

Tu Vidjelac plače što nitko nije dostojan otvoriti knjigu sa 7 pečata, dok ne ugleda „kao zaklanog Jaganjca sa 7 rogova i 7 očiju“ kojemu 24 starješine i mnoštvo anđela pjevaju himan. H. posvećuje najviše prostora Otk 5,5–8. 9–14, jer taj tekst smatra ključnim za temu o Jaganjcu (36–67). Izraz „kao zaklani“ odnosi se na Kristovu nasilnu smrt ali ujedno nagovijestila da Krist sada živi „što označuju drugi atribut Jaganjca *hestekos*“ (46). Sedam očiju označuju darove mudrosti i znanja te puninu Duha kojega posjeduje Mesija. U simboličkim svojstvima Jaganjca u Otk 5 H. s pravom vidi aluziju na povijesnu ukorijenjenost Krista Jaganjca, njegovu povezanost s otkupljenima koji mu pjevaju i posebnu pridruženu Bogu s kojim stoluje na prijestolju.

Otk 6–7 govori o otvaranju pečata i pošteđenosti Božjih slugu. U njemu je 5 tekstova s izrazom *arnion* (6,1; 6,16–17; 7,9–10; 7,14; 7,17) koji predstavljaju Jaganjca kako otvara pečate, srđi se na protivnike svojih sljedbenika, prima hvalu svojih vjernika i postaje njihov pastir. Jaganjac je toliko povezan s Bogom da egzegeti u ovim tekstovima vide „eine fortgeschrittene Christologie“ (=uznapredovalu Kristologiju, str. 90). Metafora o Jaganjcu koji je ujedno i pastir jasno govori da je Krist početnik spasenja: „Krist vodi i štiti svoje, jer je otkupitelj i spasitelj“ (92). Odsjek Otk 11–16 sadrži 6 tekstova o Jaganjcu koji su raznorodnog sadržaja. Najznačajniji je 14,4 o *parthenoi* koji slijede Jaganjca izbliza u mnoštvu od 144.000 sudionika nebeske liturgije što pjevaju novu pjesmu. H. ostavlja otvoreno pitanje da li su *parthenoi* celibatarci u metaforičkom smislu koji se nisu poklonili poganskoj razbludnoj religiji ili su to sljedbenici evanđeoskih savjeta. Broj 144.000, na koji se neki sektaši uporno pozivaju kad niječu mogućnost spasenja svima koji su izvan njihovih zajednica, H. i neki drugi egzegeti dešifriraju kao simbolički broj 12 X 12 x 1000.

U odsjeku Otk 17–22 dolaze tri teksta o Jaganjičevoj pobjedi i svadbi te 4 teksta o Jaganjcu u novom Jeruzalemu. *Pistoi* u 17, 14 H. s pravom razumije kao *die Treuen* (a ne „vjernici“ kao Duda–Fučak). U 21,9 Crkva, je nazvana zaručnicom i ženom Jaganjca, koji će slaviti svadbu tek kad sile zla budu pobijeđene. Sam Jaganjac nigdje u Otk nije izričito nazvan zaručnikom. Crkvi „je dano (*ledothē*)“ da se obuče u čisti lan, što je slika svetosti, ali darovane svetosti (str. 133). U posljednjem tekstu 22,1,3 Jaganjac stoluje s Bogom na istom prijestolju te nadomiješta hram u nebeskom Jeruzalemu. U toj slici H. vidi transcendentalnu kristologiju koja je u toku Otk bila nagovijestena a ovdje dolazi do vrhunca.

Što se tiče povijesno religijske pozadine, H. priznaje da motiv o Jaganjcu postoji u SZ i židovskoj apokaliptici ali ga je autor Otk sasvim samostalno upotrijebio i razradio, nadahnut liturgijom prve Crkve: „Smijemo pretpostaviti da je autor Ivanova otkrivenja dobio poticaj u određenoj zajednici i možemo prihvatiti Harléov zaključak da ova slika nije intelektualna tvorevina nego je plod vjere prve zajednice (Urgemeinde) koja moli i slavi bogoslužje te ujedno živi pod starozavjetnim utjecajem“ (149).

U trećem dijelu H. izvodi teološke zaključke koji slijede iz egzegeze mjesta o Jaganjcu. Transcendentalnu kristologiju prema kojoj je Jaganjac blizak Bogu i kreće se u području Božjeg ozračja H. ne žuri tumačiti kao dogmatsko poimanje božanstva Kristova. To, dakako, ne znači da prihvaća subordinacionizam nego traži da se pojedine izreke vrednuju diferencirano (152–153). U temi o Jaganjcu koju autor preuzima iz liturgije H. vidi aluziju na krštenje, euharistiju i pokoru (koju on nespretno naziva *Beichte*).

U zaključku cijele studije H. odbacuje mišljenje prema kojem bi u liku Jaganjca autor Otk imao na umu starozavjetnog Slugu Patnika te traži da se ova ključna tema Otk prvenstveno tumači iz samog Otk. Popis literature (str. 169–175) obuhvaća 23 naslova znanstvenih pomagala za egzegetski rad, 55 monografskih radova o pojedinim *arnion* tekstovima i aspektima, 22 o kristologiji Otk, 45 potpunih ili djelomičnih komentara Otk, 55 naslova „Sonstige Literatur“. Od hrvatskih bibličara navodi radove Dude, Laha i Škrinjara o Otk. Služio se literaturom na 9 jezika: češkom, francuskom, hrvatskom, latinskom, njemačkom, poljskom, ruskom, španjolskom i talijanskom.

Budući da je doktorska disertacija po svojoj književnoj vrsti dijalog sa stručnjacima određenog uskog i aktualnog područja teolo-

ke znanosti, H. studija predstavlja izvrstan doprinos takvom dijalogu. Čitaocu osobito upada u oči i srce učenjačka skromnost u razilaženju od mišljenja drugih i prihvaćanju rezultata dosadašnjeg istraživanja. Hohnjecova je metoda jasna i pregledna, način izlaganja sažet i prilagođen književnoj vrsti studije. Malo je neuobičajeno u studijama ove vrste prevoditi citate iz znanstvene literature. H. prevodi citate na njemački (što mu je mogao sugerirati izdavač), pa tako izlazi da na njemačkom pišu Talijani Landucci i Vanni (str. 40, 102, 125) te Francuzi Allo (144) i Harlé (155).

Crkva u Hrvatskoj dobila je u Hohnjecu još jednog prezbitera bibličara. Dok mladom kolegi čestitam na završenom studiju i objavljenom disertaciji, izražavam molbu da nastavi bibličarski usmjeravati svoje svećeničko djelovanje. Ne bi li on mogao napisati što prije egzegzezu himana koje molimo u časoslovu a uzeti su iz Otk? Znam neke mlade svećenike kojima je čudnovato recitirati himne o „kao zaklanom Jaganju“ u čijoj krvi sljedbenici peru svoje haljine. Možemo li im pomoći da bolje razumiju i zavole ono što mole s Crkvom i za Crkvu?

Mato Zovkić

New York, 13. srpnja 1981.

FLOS MEDICINAE (hrv. CVIT LAKARIJE). FLOS MEDICINAE SIVE SCHOLAE SALERNITANAE DE CONSERVANDA BONA VALETUDINE PRAECEPTA METRICA. Preveo fra Emerik Pavić, objelodanjeno u Budimpešti 1768. godine. Reprint – izdanje s popratnim objašnjenjima. Knjižnica Zbornika „Kačić“, broj VII. Glavni urednik Hrvatini G. Jurišić OFM. Split 1980. Str. 139.

FLOS MEDICINAE je glasovita latinska zbirka pravila za čuvanje zdravlja poznate Salernške škole medicinske. To je djelo na hrvatski jezik preveo i u Budimpešti objelodanio godine 1768. franjevac Emerik Pavić, profesor teologije, pisac raznih djela na hrvatskom i latinskom jeziku te prevodio s latinskog i njemačkog jezika. To je prva tiskana medicinska knjiga na hrvatskom jeziku. Knjižnica Zbornika „Kačić“ ovim izdanjem počastila je 200. godišnjicu smrti ovog vrijednog i slavnog franjevca (umro 1780. godine).

Ovdje treba spomenuti da je već 1958. godine „Medica“ objavila prvo reprint-izdanje tog djela.

Djela kao FLOS MEDICINAE bila su poznata i mnogo su se upotrebljavala u stara vremena. Već u III. st. prije Kr. napisao je takvo djelo Diokles iz Karysta (Aristotelov učenik). Poslije je takvih djela – sve do 12. st. – bilo sve više. Ta su djela bila poznata profesorima Salernške škole koji su ih upotrebljavali i u svojim predavanjima. Jedan od tih profesora sastavio je i knjigu FLOS MEDICINAE koju je E. Pavić preveo na hrvatski jezik. Hrvatski prijevod ima 395 stihova. Kao izvor Paviću je poslužilo latinsko izdanje Zaharije Sylviusa, tiskano u Haagu 1649. godine. Medicinska pravila Salernške škole bila su popularizirana još i prije Pavićeva prijevoda (imamo dijelove tih Pravila u *Breviarium Zagradiense* iz početka 15. st., u *Misalu* zagrebačke biskupije, Venecija 1611, u *Obredniku* (1644) i u *Mesecniku* i *dnevniku gospodarskom* Pavla Rittera Vitezovića (1692).

Terapija koja se preporučuje u *Cvitu likarije* temelji se uglavnom na Hipokratu. Navode se i djela Galena, Plinija i drugih. Lijekovi koje preporuča uglavnom su biljnog porijekla. Među njima se nalazi i *terijak* koji spada u najvažnije lijekove od antike sve do početka 20. st. Naravno upotrebljava se i *flebotomija* (puštanje krvi) koja se svestrano upotrebljavala donedavna, pa i u slučajevima kada je to pogoršalo stanje bolesnika.

Reprint-izdanje CVIT LAKARIJE opskrbjeno je povijesno – medicinskim uvodom s izborom najznačajnijih rukopisnih i tiskanih ljekaruša na hrvatskom jeziku; napisao ga je dr Hrvoje *Targalia*. Slijedi opis života i djela E. Pavića te bibliografija i literatura o njemu (dr Franjo E. *Hoško*). Transkripciju Pavićeva prijevoda izradio je Hrvatini G. *Jurišić*. Na kraju je još i napis o ljekovitom bilju u prijevodu Flos Medicinæ sestre Edite *Šolić*. Djelo je opskrbjeno sažecima na latinskom, njemačkom i engleskom jeziku, kazalom osobnih imena i sadržajem. Doista, ovo reprint-izdanje je reprezentativno. Njime se možemo podičiti i pred vanjskim svijetom.

Za povijest zdravstva ovo reprint-izdanje je od prvorazrednog značenja. Djelo je vrijedno i u literarnom i u jezikoslovnom pogledu. Ima mnogo izraza koji su u to doba kolali u narodu. Obradom tih riječi obogatit će se rizična našeg rječnika, što potvrđuje i činjenica da se mnoge riječi ne nalaze ni u velikom Akademijinu rječniku. Knjigu će stoga nabaviti za svoju knjižnicu ne samo oni koji iznad svega cijene svoje zdravlje, nego i liječnici